

Mirjana M. Pavlović[‡]

Filološki fakultet, Univerzitet u Beogradu
Srbija

BILJANA DOJČINOVIĆ: PRAVO SUNCA – DRUGAČIJI MODERNIZMI¹

Prikaz
UDC 82.09

Prvi utisak koji se stiče kada se čita zanimljiva i u naučnom smislu višestruko važna studija Biljane Dojčinović *Pravo sunca – drugačiji modernizmi* jeste taj što se ona, iako je reč o teorijsko-naučnom štivu, čita gotovo kao roman. Pored „Uvoda“ i „Zaključka“, knjiga se sastoji od trinaest poglavlja, manje ili više poetično naslovljenih, koja su toliko čvrsto utkana u osnovnu kompoziciju da pojedinačne teme izviru jedna iz druge svarajući istovremeno, kao u dobrom romanu, efekat iščekivanja onoga što sledi. Zato ova knjiga ne treba da se čita fragmentarno, što teorijska literatura često dozvoljava, već od početka do kraja! Na taj način čitalac će imati dragoceni uvid u monolitnu celinu u kojoj je svaka epizoda jednako važna za razumevanje osnovnih teza ove studije.

U prvim poglavljima ove knjige („Epifanija i autobiografija“, „Mesta za kojima se žudi“, „'Mala književnost' ili književnost poluperiferije“, „Drugačiji, a ne drugi“, „Modernizam kao polisistem“ i „Nove žene“) Biljana Dojčinović ulazi u kompetentan dijalog s najrelevantnijim savremenim teoretičarima književnosti, kao što su Dejvid Damroš, Itamar Even Zohar, Suzan Stanford Fridman, Tim Armstrong, Marija Todorov i drugi, i dolazi do zaključka da o modernizmu treba misliti kao o polisistemu – „dinamičnoj književnoistorijskoj pojavi koja se pojavila na različitim mestima, sa sličnim osobinama, ali i karakteristikama koje su lokalne“ (2015:51). Ta teorija polisistema, koju je preuzela od Evena Zohara, omogućava Biljani Dojčinović da, kako navodi, odbaci ideju 'elitizma' što joj pomaže u situiranju ženske književnosti unutar pojma književnosti uopšte (2015:51), ali i smeštanju manje poznatih pisaca sa margina modernističkog mejnstrima i pisaca uslovno rečeno „malih književnosti“, kakve su srpska ili kineska, u ravnopravan odnos naspram velikog modernističkog kanona. Upravo zato je ključna reč u naslovu knjige *Pravo sunca – drugačiji*

· Filološki fakultet, Katedra za orijentalistiku, Studentski trg 3, Beograd; e-mail: mirjanapav@beotel.net.

[‡] Prikaz je napisan u okviru projekta br. 178019 „Prevod u sistemu komparativnih izučavanja nacionalne i strane književnosti i kulture“ koji finansira Ministarstvo nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

¹ Dojčinović, B. (2015). *Pravo sunca – drugačiji modernizmi*. Novi Sad: Akademska knjiga.

modernizmi reč „drugačiji“ – znači, ne manje važni, ne periferni ili poluperiferni, već, jednostavno, *drugačiji* modernizmi, sa svim svojim sličnostima i različitostima u odnosu na ono što se smatra normom.

Već u tim prvim poglavljima svoje knjige u kojima postavlja teorijski okvir u kom će se kretati, Biljana Dojčinović pokazuje da je autorka neuobičajeno sklona različitim i drugačijim sadržajima, te otvorena za sve zvukove modernog doba kada na pronicljiv i svež način ispituje paralele između, naizgled nespojivih, knjiga – Džojsovog romana *Portret umetnika u mladosti* i autobiografije *Samo deca* rok muzičarke Peti Smit. Polazeći od zajedničke teme ta dva teksta „koji govore o osvajanju identiteta umetnika“ (2015: 22), autorka zapravo analizira žanrovske sličnosti i razlike između biografije i autobiografije, pitanje de-marginalizacije, i najzad epifanije, kao jedne od najvažnijih odlika modernističkog dela. Sve vreme služeći se komparativnom metodom, Biljana Dojčinović nam, potom, predočava i druge teorijske probleme vezane za modernizam, kao što su motiv „mesta za kojim se žudi“, žanr obrazovnog romana i, konačno, posebno poglavlje posvećeno je formiranju pojma „nove žene“, kako u evropskoj tako i u kineskoj kulturi, s posebnim naglaskom na uticaju koji je u tom pogledu imao Henrik Ibzen.

Obrazloživši vrlo jasno svoja teorijska polazišta, Biljana Dojčinović nas vodi dalje u uzbudljivu šetnju kroz modernizam kao svetski fenomen i na tim stazama susrećemo se sa ključnim scenama iz stožernih modernističkih romana pisaca, poput Džejsma Džojlsa, Virdžinije Vulf, Henrija Džejsma, ali i nepravedno zanemarenih, skrajnutih spisateljica, kao što su Britanka Rebeka Vest ili zapadnom teorijskom kanonu nedovoljno poznatih autorki, Srпкиnja Jelene Dimitrijević i Milice Janković, i Kineskinje Ding Ling.

U poglavlju „Povratak iz senke kanona“ Biljana Dojčinović se bavi prvim romanom Rebeke Vest *Povratak ratnika* u kom se opisuju posledice posttraumatskog sindroma na jednog britanskog oficira i njegovu porodicu posle Prvog svetskog rata. Polazeći od zanimljive ideje da pronikne u psihologiju čoveka koji je usled ratne traume izbrisao iz sećanja poslednjih petnaest godina svog života tokom kojih se oženio, te se vratio u vreme kada je voleo devojkicu nižeg društvenog staleža, Rebeka Vest zapravo pruža „povremeno ironično intoniranu sliku visokog društva u Britaniji, njegovih konvencija i klasnih podela“ (Dojčinović 2015: 62). Biljana Dojčinović svojim upečatljivim analizama modernističkih elemenata već u prvom romanu Rebeke Vest, kao što su ibzenovska svest o samosvesti žene, frejdovsko dejstvo nesvesnog i tema vremena, ubedljivo dokazuje literarnu bliskost britanske

spisateljice sa svojim, kasnije slavnijim, savremenicama, poput Virdžinije Vulf ili Džejmsa Džojisa, i ističe preku potrebu da se književno delo te nepravedno marginalizovane spisateljice prevrednuje.

Poglavlja „Duboka transgresija“, „Formativno čitanje kao pomno saosećanje“, „Devojački snovi“ i „Romani o ćutanju“ pretežno se bave književnim stvaralaštvom Jelene Dimitrijević, konkretno njenim *Pismima iz Soluna* i romanom *Nove*. Poredeći ženske likove iz tih dela sa junakinjama romana Virdžinije Vulf, Biljana Dojčinović ispituje sličnosti i razlike u vezi sa razumevanjem pojma „nove žene“ na Zapadu uoči Prvog svetskog rata i na Balkanu neposredno pre Mladoturske revolucije, dakle u vreme korenite transformacije društva na političkom, kulturnom i ekonomskom planu, i ističe da se mera razlike između dva procesa modernizacije ogleda prvenstveno u tome što se žene na Zapadu bave pitanjem ekonomske samostalnosti, prava glasa, prava na obrazovanje i slobodnog odlučivanja o bračnom statusu, dok se žene u Otomanskom carstvu „zalažu za reformu ili ukidanje harema, učestvuju u kreiranju i izvođenju revolucije i bore za ono što Jelena Dimitrijević naziva „pravom sunca“ (2015: 84). Ono što je zajedničko svim junakinjama, bilo da je reč o Klarisi Dalovej i Rejčel Vinrajs ili o Arif, Fatmi i Mersije, jeste to što su one, ma koliko u svojim formativnim godinama čitale žudeći da se obrazuju, za razliku od muških protagonista lišene sistematičnog, institucionalizovanog obrazovanja kakvo ima, na primer, Džojsov Stiven. Taj nedostatak, kao i odsustvo iskustva van doma, koje je izrazito važno za formiranje mlade osobe, uslovalo je da u ženskim obrazovnim romanima generalno, ističe Biljana Dojčinović, nasumično i nesistematsko čitanje predstavlja zamenu za socijalizaciju i seksualno iskustvo ovih junakinja (2015: 96). Jaz stvoren u sudaru devojačkih snova i trivijalne stvarnosti deluje gotovo istovetno na svim meridijanima na psihu mladih žena. Jer, brak zasnovan iz ljubavi i dopadanja u svim analiziranim delima, pokazuje autorka, vodi u razočarenje, usamljenost i dubok duševni potres, čija je posledica razaranje bračne institucije ili, neretko, fizičko gašenje junakinje. S druge strane, poglavlje „Romani o ćutanju“ bavi se različitim tipovima maskuliniteta u periodu društveno-kulturne tranzicije — od modernog, otvorenog i saosećajnog Ali-beja, muškarca nesputanog zakonima društva, već sopstvenim, unutaršnjim normama (2015: 114), preko krutog patrijarhalnog autoriteta oličenog u liku Ibrahima-Hasana-beja do neodgovornog, nezrelog i obesnog Murada-Džemala. U tom delu naročito je zanimljivo poređenje koje Biljana Dojčinović pravi između Džojsovog Stivena Dedalusa u romanu *Uliks* i

Murada-Džemala u romanu *Nove Jelene Dimitrijević* kada ispituje narativne postupke kojim dvoje pisaca poniru u svest pijanih mladića.

U raznobojnoj mreži finih literarnih paralela između geokulturno udaljenih književnosti posebno bismo skrenuli pažnju na onaj deo knjige koji se bavi kineskom književnošću. Biljana Dojčinović, naime, na jednom mestu ističe da pojedina književna dela koja dolaze iz srpske kulture nisu mogla ući u opseg analize mnogih svetskih vodećih teoretičara iz prostog razloga što su napisana na „jeziku koji se ne čita“ (2015: 85). Posmatrano pak iz perspektive odnosa kineske književnosti i srpskog jezika, reč je o književnosti koja se još nedovoljno čita na našem jeziku. S obzirom na to da se istraživanja moderne kineske književnosti u našoj naučnoj javnosti nalaze tek u povojnoj fazi, naročito poglavlja „Sofi među zidovima“ i „Kretanje u nekretanju“ u ovoj knjizi predstavljaju važan doprinos srpskoj sinologiji, ali i originalan uvid u kinesku književnost prve polovine 20. veka u kontekstu svetskih sinoloških istraživanja.

U tim poglavljima Biljana Dojčinović preko jedne od najvažnijih spisateljica kineskog visokog modernizma – Ding Ling, i njene novele *Dnevnik gospođice Sofi* analizira tok stvaranja ličnog identiteta nove Kineskinje, njene unutrašnje tegobe, nedoumice i želje, kao i njen pokušaj da definiše svoj odnos sa suprotnim polom. Poredeći tu priču sa pričama Milice Janković i romanom *Nove Jelene Dimitrijević*, ali i sa scenama u romanima Džejmsa Džojlsa, Virdžinije Vulf i Henrija Džejmsa, autorka na upečatljiv način ispituje upotrebu Ding Lingine dnevničke forme pripovedanja sa elementima autobiografskog, analizira buđenje ženske seksualnosti, koje je u toj noveli opisano prilično otvoreno s obzirom na vreme kada je objavljena (1928. godine). Pa ipak, ukoliko se zanemari taj skandalozni sadržaj čiju je oštricu vreme danas već otupelo, Biljana Dojčinović ispravno zaključuje da to delo pre svega govori o odrastanju devojke koje u „fokusu ima intimno suočavanje junakinje sa samom sobom“ (2015: 129), što toj priči daje univerzalni pečat. U tom delu knjige, naročito zanimljiva su autorkina ispitivanja odnosa junakinjine bolesti (reč je o tuberkulozi) i njene senzualnosti, nestalnosti i grozničavog stanja svesti. Ono po čemu se Ding Lingina junakinja razlikuje od svih ostalih junakinja čija su unutrašnja previranja i razvojni put u ovoj knjizi opisani jeste to što Sofi u svom traganju za „mestom za kojim se žudi“ pristupa možda najracionalnije, jer „ona“, prema Biljani Dojčinović, „zna da razgraniči žudnju od osećanja“ (2015: 147) i u tom smislu autorka joj pripisuje, rekli bismo, mušku energiju, odnosno muški način rezonovanja kada je poredi sa Stivenom Dedalusom koji se „drži nepisanih društvenih zakona o ljubavi i

želji – muških, naravno" (2015: 147). Uopšteno govoreći, ako se izuzmu sve one kineske Nore koje su u književnosti Pokreta Četvrtog maja lako i olako zatvarale vrata svojih domova i najčešće uz pomoć svojih partnera odlazile u, pretpostavlja se, bolje sutra, Sofi predstavlja jedan od retkih ženskih likova u modernoj kineskoj književnosti koja se zahvaljujući svojoj čvrstoj volji i zavidnom stepenu samosvesti oslanja samo na sebe. Taj kvalitet kineske junakinje Biljana Dojčinović je očigledno prepoznala u svojim analizama!

Uzbudljiva i inspirativna šetnja Biljane Dojčinović kroz svetski modernizam pokazala je da se, ma koliko se nalazili u različitim geokulturnim podnebljima, pisci iz različitih zemalja bave sličnim dilemama, koje u zavisnosti od kulturnog i društveno-političkog konteksta u kome su njihova dela nastajala imaju i svoja specifična obeležja. Pruživši nam raskošan i autentičan uvid u modernistička strujanja širom sveta, autorka je u potpunosti zadovoljila osnovnu nameru svoje knjige. Jer, kada smo jednom prošetali ovim stazama koje deluju sporedno ali su povezane poput mreže, mi znamo šta vidimo: ne čudimo se ničemu što je drugačije i shvatamo da nam ta razlika ne smeta i da nas je već obogatila (2015: 150).